

راه‌های ایجاد و پرورش خلاقیت کدام‌اند؟

حدیثه اوتادی

کارشناس ارشد مشاوره

خلاقیت و نوآوری ضرورت استمرار زندگی فعال است و هر انسانی برای خلق نشاط و پویایی در زندگی نیازمند نوآوری و ابتکار است. در این میان، دانش‌آموزان در رده‌های گوناگون سنی، به دلیل آمادگی ذهنی بالاتری که برای خلاقیت دارند، همواره در این زمینه بیشتر مورد توجه قرار دارند. به همین دلیل، نهاد تعلیم و تربیت باید به خلاقیت که یکی از عالی‌ترین و پیچیده‌ترین فعالیت‌های ذهن دانش‌آموزان است، توجه ویژه‌ای داشته باشد.

تورنس، روان‌شناسی که در زمینه خلاقیت پژوهش‌های فراوانی انجام داده است و آزمون‌هایی در زمینه سنجش خلاقیت دارد، معتقد است اوج خلاقیت در کلاس دوم ابتدایی است و منحنی خلاقیت بسیاری از کودکان در حدود ده سالگی افت می‌کند. البته این گفته تورنس به این معنا نیست که دیگر فرصتی برای پرورش خلاقیت در افراد وجود ندارد، بلکه ما را متوجه این موضوع می‌کند که در سنین مدرسه فرایند آموزش و یادگیری می‌تواند در پرورش تفکر خلاق تأثیر فراوانی داشته باشد و به تربیت افرادی کاوشگر، آفریننده، مشکل‌گشا، نوآور و مولد منجر شود. ناگفته پیداست، هر چه این اقدامات زودتر انجام پذیرد، خلاقیت از ویژگی‌های فرد خواهد شد که می‌تواند آن را با رشد سن ارتقا دهد.

ما معتقدیم، نقش معلم در این زمینه بسیار تعیین‌کننده است، چرا که او در نظام آموزشی سکان‌دار علم و دانش است. معلمان هوشمند با به کارگیری برنامه‌های مناسب می‌توانند فرصت‌های زیادی را برای ایجاد رفتارهای خلاق پدید آورند و کمک کنند دانش‌آموزان به تدریج مفاهیم اساسی علوم را بیاموزند تا با مسائل زندگی خلاقانه برخورد کنند و جهان اطراف خویش را در جهت مطلوب تغییر دهند.

تورنس در پژوهش‌های خود به این نتیجه رسید که خصوصیات معلم و شیوه‌های آموزش او می‌تواند به افزایش تفکر خلاق بینجامد. مریانی که از شیوه دانش‌آموز محور در آموزش خود استفاده می‌کند، دانش‌آموز را نسبت به محرک‌های محیطی اطراف حساس می‌کند، از تأکید بر الگوهای قالبی اجتناب می‌ورزند، و کلاس را چنان سازمان‌دهی می‌کند که محیطی متنوع و خلاقانه ایجاد شود. در واقع، معلمانی که خود خواهان تغییر در روش‌های تدریس هستند، توان نوآوری دارند و می‌توانند آن را به دانش‌آموزان خود بیاموزند. معلم خلاق همواره می‌داند شاگردانش به یادگیری چه مطالبی نیاز دارند. البته نباید فراموش کرد که داشتن دانش و اطلاعات، خمیرمایه خلاقیت است.

تورنس معتقد است که شخصیت می‌تواند بروز و شکوفایی خلاقیت را آسان سازد یا مانع آن شود. پس اگر معلمان و والدین سعی کنند این ویژگی‌ها را در خود تقویت و در فرزندان و دانش‌آموزانشان ایجاد کنند، به پرورش خلاقیت کمک کرده‌اند.

ویژگی‌های مانع خلاقیت

- سلطه‌گری
- منفی‌بافی
- مقاومت
- ترس
- انتقاد از دیگران
- عیب‌جویی
- سازشکاری
- کم‌رویی
- تسلیم در برابر قدرت

بزرگان تعلیم و تربیت عوامل متعددی را به‌عنوان موانع ایجاد خلاقیت و روش‌های پرورش آن عنوان کرده‌اند که در این مجال کوتاه به بعضی از آن‌ها اشاره می‌کنیم:

ویژگی‌های آسان‌ساز خلاقیت

- آمادگی برای خطر کردن
- کنجکاوی و جست‌وجوگری
- استقلال اندیشه و رأی
- تشویق این رفتارها
- پشتکار و پایداری
- دانش‌آموز را به خلاقیت بیشتر سوق می‌دهد.
- شهامت
- خودآغازگری
- پرسشگری درباره موقعیت‌های معماگونه
- درگیر شدن با امور دشوار

موانع ایجاد خلاقیت

نسبت به فعالیت‌های خلاقانه - که غالباً به آرامش فکری نیاز دارند - شود. ۷. توجه نکردن به خیال‌پردازی و سرکوب کردن آن به نظر فروید، پدر علم روانکاوی، تفکر خلاق شکل عالی تخیلات آزاد است. پس اگر به خیال‌پردازی‌ها بی‌توجه باشیم، گویی منبع بروز خلاقیت را کور کرده‌ایم.

۸. تشویق به هم‌نوایی و هم‌رنگی با دیگران

راه‌های ایجاد و پرورش خلاقیت

۱. احترام به عقاید غیر عادی و تخیلات دانش‌آموز
۲. طرح پرسش‌های برانگیزنده در کلاس
۳. دادن آزادی عمل به دانش‌آموز
۴. حساس کردن دانش‌آموز به محرک‌های محیطی برای واداشتن او به کنجکاوی و کنکاش‌های ذهنی
۵. ایجاد جوی خلاق در کلاس، از طریق ارزشمند دانستن تفکر خلاق و تشویق به آن
۶. ایجاد انگیزه در دانش‌آموز با طرح موضوعات جدید
۷. به‌کارگیری وسایل سمعی و بصری
۸. تشویق دانش‌آموز به پژوهش
۹. اهمیت دادن به فعالیت‌های فوق‌برنامه
۱۰. استفاده از روش بارش مغزی یا کنکاش مغزی در کلاس در این روش فرصت لازم برای تفکر عمیق در مورد موضوعی خاص به دانش‌آموزان داده می‌شود و سپس از آن‌ها خواسته می‌شود نظرات خود را به‌طور آزادانه مطرح کنند. در این روش، معلم نقش راهنما را دارد و دانش‌آموز فعالانه در یادگیری شرکت می‌کند.

۱. تأکید زیاد بر نمره به‌عنوان ملاک خوب بودن دانش‌آموز

۲. تدریس به روش سنتی و مبتنی بر معلم‌محوری در روش‌های سنتی، معلم در کلاس نقش محوری دارد و بیشتر به شیوه‌های سخنرانی و استفاده از مهارت‌های کلامی تدریس می‌کند. در این حالت، دانش‌آموز در فرایند تدریس و یادگیری فرصت مشارکت کمتری دارد و چون مجالی برای بروز استعدادها و خلاق خود نمی‌بیند، به مرور تحرک و پویایی خود را از دست می‌دهد.

۳. شناخت ناکافی معلم از خلاقیت

معلمی که شناخت صحیحی از ماهیت خلاقیت، موانع و روش‌های پرورش آن ندارد، بدیهی است نه تنها نمی‌تواند برای بروز استعدادها و خلاق دانش‌آموزان خود اقدامی انجام دهد، بلکه ممکن است ناآگاهانه و به مرور زمان، کلاس درس را به محیطی تبدیل کند که در آن خلاقیت دانش‌آموزان سرکوب می‌شود.

۴. اهداف و محتوای محدود کتاب درسی

وقتی مهم‌ترین و تنها منبع تدریس کتاب درسی باشد و در عین حال، در میان اهداف و محتوای آن، فعالیتی برای پرورش خلاقیت منظور نشده باشد، مسلماً دانش‌آموز فقط در محدوده کتاب درسی خود می‌اندیشد و نه بیشتر.

۵. توجه نکردن به تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان

۶. ارائه تکالیف درسی زیاد به دانش‌آموزان

در این حالت، دانش‌آموز همه‌توان و انرژی فکری خود را برای انجام تکلیف صرف می‌کند و فرصتی برای پرداختن به فعالیت‌های دیگر ندارد. علاوه بر اینکه این موضوع می‌تواند موجب بی‌علاقگی و بی‌میلی او

فراموش نکنیم، خلاقیت می‌تواند شکننده محدودیت‌ها، براندازنده ناتوانی‌ها، آشکارکننده ناشناخته‌ها و

یابنده نادانسته‌ها باشد. پس به آن بیشتر توجه کنیم.